

Patryk BUKOWSKI
Uniwersytet Warszawski

GEOPOLITYCZNE ŹRÓDŁA POTENCJALNYCH KONFLIKTÓW W ZACHODNIEJ CZĘŚCI BAŁKANÓW

Abstrakt:

Artykuł obejmuje dwie części. W pierwszej z nich autor opisał geopolityczne źródła konfliktów w zachodniej części Bałkanów, wyróżniając zarówno geopolityczną teorię, jak i dotychczasowe realia omawianego obszaru z perspektywy tej teorii. Natomiast w drugiej przeanalizowano poszczególne geopolityczne czynniki zapalne potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, wyróżniając takie geopolityczne źródła konfliktów, jak graniczność oraz tranzytowość, zróżnicowanie ludności, kryzysy potęgi i/lub spójności państw, rywalizacja ośrodków siły oraz załamanie systemu geopolitycznego i/lub przekształcenie równowagi sił.

Słowa kluczowe: geopolityka, geopolityczne źródła konfliktów, konflikty zbrojne, Balkany.

Wprowadzenie

W latach 90. XX w., w zachodniej części Bałkanów doszło do wielu napięć na tle etnicznym, religijnym i terytorialnym. Doprowadziły one do kilku konfliktów zbrojnych, spośród których część charakteryzowała się szczególnie krwawym przebiegiem. Nie były to bynajmniej pierwsze konflikty tego typu na omawianym obszarze, ponieważ Balkany ogólnie charakteryzują się bogatą historią w zakresie różnego rodzaju sporów, kryzysów i konfliktów, dzięki którym zyskały miano m. in. kotła, tygła, a nawet beczki prochu i miękkiego podbrzusza Europy (Mihajić 2008: 298). Przyczyny które w przeszłości doprowadziły do wojen domowych towarzyszących, czy też wynikających z rozpadu Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii (SFRJ), do dzisiaj zachowują aktualność, a ponadto dołączyły do nich nowe, wynikające ze zmian sytuacji na arenie międzynarodowej.

Zachodnia część Bałkanów obejmuje osiem jednostek, w tym siedem państw (Albania, Bośnia i Hercegowina (BiH), Chorwacja, Czarnogóra, Macedonia, Serbia oraz Słowenia), a także sporne Kosowo, które *de iure* nie

uzyskało jeszcze uznania na arenie międzynarodowej, *de facto* od 10 lat funkcjonuje jako państwo.

Geopolityczne źródła konfliktów

Zarówno studia literatury przedmiotu, jak i analiza poszczególnych konfliktów na arenie międzynarodowej pozwalają wyróżnić siedem źródeł konfliktów, które można, a wręcz należy uznać za tego typu źródła o charakterze geopolitycznym. Zaliczają się do nich:

- 1) graniczność terytorium;
- 2) tranzytowość terytorium;
- 3) zróżnicowanie ludności zamieszkującej terytorium;
- 4) występowanie surowców mineralnych;
- 5) kryzysy potęgi i/lub spójności państw;
- 6) rywalizacja ośrodków siły; a także
- 7) załamania systemu geopolitycznego i/lub przekształcenia równowagi sił.

Graniczność terytorium prowadzi do występowania na danym terytorium granic między państwami oraz różnego rodzaju grupami etnicznymi i religijnymi, strefami wpływów, kulturami lub regionami. Tranzytowość terytorium wynika z przebiegających przez dane terytorium szlaków tranzytowych, zwłaszcza tych, przy użyciu których dokonuje się przepływ ludności oraz transport towarów. Zróżnicowanie ludności zamieszkującej terytorium jest czynnikiem konfliktogennym przede wszystkim w przypadkach, kiedy ludność danego terytorium jest zróżnicowana etnicznie i/lub religijnie. Występowanie surowców na danym terytorium ma bardzo konfliktogenny wpływ zwłaszcza w przypadku surowców energetycznych. Kryzysy potęgi i/lub spójności państw wiążą się z polityczną niestabilnością w państwach dotkniętych sporami, kryzysami i konfliktami wewnętrznymi, przede wszystkim dążeniami niepodległościowymi pomniejszych regionów oraz tendencjami dezintegracyjnymi i rewizjonistycznymi. Rywalizację ośrodków siły jako kategorię geopolitycznych źródeł konfliktów warunkuje zwłaszcza rywalizacja pomiędzy podmiotami o dużym potencjale na arenie międzynarodowej. Załamania systemu geopolitycznego i/lub przekształcenia równowagi sił mają miejsce, kiedy dochodzi do zmian w ładzie międzynarodowym i systemie geopolitycznym, przede wszystkim przekształceń w równowadze sił między podmiotami stosunków międzynarodowych oraz w posiadanych przez te podmioty potencjale do realizacji celów na arenie międzynarodowej. Należy natomiast zaznaczyć, że przybliżone wyżej geopolityczne źródła konfliktów zazwyczaj występują na danym terytorium wspólnie i są od siebie zależne, ponieważ każdy kolejny czynnik konfliktogenny przeważnie wynika z poprzedniego (Bukowski 2014: 79-81, 84-85, 87-88, 95-97; Dzieciński 2010: 65-68, 76; Legucka 2013: 30-50; Moczulski 1999: 455, 463-464; Potulski 2011: 185-186, 205-206).

Zachodniobałkańskie realia

Wyróżnienie geopolitycznych źródeł konfliktów w zachodniej części Bałkanów należy uznać za zadanie stosunkowo łatwe, ponieważ na omawianym obszarze występują prawie wszystkie czynniki konfliktogenne, które zostały wyżej przytoczone. Bałkanów nie dotyczy tylko jeden z wymienionych czynników konfliktogennych, jakim jest bogactwo zasobów mineralnych. Położenie geograficzne Bałkanów jest na tyle unikalne, iż zyskało nawet miano bałkańskiego węzła geopolitycznego (Mihaylov 2011: 61). Bałkany stanowią region graniczny pod wieloma względami, a przede wszystkim są obszarem ścierania się wpływów trzech cywilizacji: zachodniej, rusko-prawosławnej (w przeszłości bizantyńskiej) oraz islamu. Już w Starożytności region ten leżał *de facto* w centrum znanego ówczesnie świata, przez który przebiegało wiele ważnych szlaków komunikacyjnych, np. słynna Via Egnatia (Olchowski, Pawłowski 2009: 78; por. także Petrović i inni, 2017: 16). Przyciągało to zainteresowanie mocarstw, których celem było zdobycie wpływów oraz przejęcie nad tymi szlakami kontroli (Dzieciński 2010: 66).

Przemieszczanie się ludności przez Bałkany miało znaczący wpływ na zróżnicowanie etniczne ludności, co w znaczący sposób uwidoczniło się właśnie w zachodniej jego części. Narody i grupy etniczne zamieszkujące państwa poługosłowiańskie i Albanie posiadają zróżnicowaną etnogenezę, przedstawiciele większości z nich posługują się własnymi językami, a także wyznają właściwe sobie religie. Poza ogólnym zróżnicowaniem etnicznym, cechą charakterystyczną państw leżących w tym obszarze jest również występowanie licznych mniejszości narodowych. Z tego powodu zróżnicowanie etniczne, a wraz z nim językowe i religijne, stanowiło przyczynę wielu konfliktów wewnętrznych i międzynarodowych, utrudniając tym samym procesy kształtowania się zachodniobałkańskich państw, a nawet je uniemożliwiając (Donnan, Wilson 2007: 17; Olchowski, Pawłowski 2009: 77). Należy również mieć na uwadze, że narodowość na Bałkanach – zarówno w perspektywie całego regionu, jak i jego zachodniej części – stanowi nie tylko kategorię socjologiczną, ale także kwestię polityczną. W historii regionu niejednokrotnie manipulowano narodowościami, mając na celu uzyskanie doraźnych bądź długoterminowych celów politycznych, czego najbardziej klarownym przykładem było nadanie wyznawcom islamu w BiH statusu odrębnego narodu, do czego doszło w okresie istnienia SFRJ (Eberhardt 2004: 81; Mihajić 2008: 299-300).

Omówione do tej pory geopolityczne źródła konfliktów miały charakter zdeterminowany przez geografę. Choć każdy z tego typu czynników jest konfliktogeny, dużo silniejszymi zapalnikami konfliktów były i są geopolityczne źródła konfliktów o uwarunkowaniach nacechowanych politycznie. Najbardziej konfliktogennym czynnikiem tego typu jest polityczna niestabilność, która stanowi konsekwencję kryzysu potęgi i spistości państw oraz tendencji dezintegracyjnych i rewizjonistycznych. W przypadku państw

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

zachodniobałkańskich głównym powodem występowania niestabilności politycznej zarówno w poprzednich wiekach, jak i obecnie, są nierozwiązane problemy terytorialno-narodowościowe (Golebski 1982: 54). Problem ten starały się stłumić władze SFRJ, tworząc strukturę federacji, mającą zaspokoić możliwie największą liczbę roszczeń politycznych tworzących ją narodowości, a także osłabić pozycję najsilniejszej grupy etnicznej, którą stanowili Serbowie. W wyniku podjętych działań, w ramach SFRJ powstało sześć republik: Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Czarnogóry, Macedonii, Serbii (z wydzielonymi dwoma prowincjami autonomicznymi: Kosowem i Wojwodiną) oraz Słowenii. Czarnogórę i Macedonię powołano wówczas dla osłabienia pozycji najliczniejszych Serbów (Petrović, op.cit., s. 19-20, 22), natomiast Bośnię i Hercegowinę aby zakończyć spór serbsko-chorwacki o wchodzące w jej skład terytorium i zamieszkującą je ludność (Kuczyński 1999: 24). Skale nieskuteczności podjętych i zrealizowanych działań obrazują późniejsze wydarzenia towarzyszące rozpadowi SFRJ, takie jak krwawe wojny domowe w Chorwacji, w Bośni i Hercegowinie oraz w Kosowie.

Historia zachodniej części Bałkanów obfituje w liczne próby irredentystycznego oddzielania poszczególnych obszarów od reszty terytorium państw. Zaistnienie w zachodniej części omawianego regionu irredenty świadczy o występowaniu tam tendencji dezintegracyjnych i rewizjonistycznych, natomiast ich skuteczność o słabości instytucji państwa, nie radzącego sobie z problemami wewnętrznymi o charakterze politycznym, gospodarczym i etnicznym (Mojsiewicz 2007: 158; Tanty 2003: 5-6). Sytuacja ta utrzymuje się do dziś, natomiast po rozpadzie SFRJ proces fragmentaryzacji regionu i towarzyszące mu powstawanie na jego obszarze niezależnych bądź *quasi*-niezależnych podmiotów o charakterze państwowym, pomiędzy którymi występują wrogie relacje, zaczęto określać mianem bałkanizacji (Lacoste 2010: 293; Sykulski 2009: 10).

Destabilizacja polityczna jako geopolityczne źródło konfliktu może mieć również charakter zewnętrzny. W tym przypadku wpływ na wystąpienie bądź wzrost liczby czynników konfliktogennych mają albo obce podmioty, albo są one efektem załamania występującego na danym terytorium systemu geopolitycznego. Najbardziej transparentny przypadek wystąpienia tego typu geopolitycznego źródła konfliktów w zachodniej części Bałkanów stanowi rozpad SFRJ. Zbiegł się on w czasie ze znacznie ważniejszymi w skali świata wydarzeniami na arenie międzynarodowej, jakimi były rozpad bloku wschodniego, a następnie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Nagłe przekształcenie zarówno systemu geopolitycznego, jak i ładu międzynarodowego stanowiło czynnik zapalny dla wielu konfliktów, w tym dla pojugosłowiańskich wojen domowych. Pomimo tak fundamentalnej zmiany realiów zarówno z perspektywy geopolityki, jak i stosunków międzynarodowych, rozpad SFRJ nie przyczynił się bynajmniej do zaprzestania rywalizacji mocarstw na omawianym obszarze. Co więcej, zjawisko to uległo wzmocnieniu. Obecnie

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

uważa się, że rywalizacja mocarstw w trakcie trwania wojen domowych w Chorwacji, w Bośni i Hercegowinie oraz w Kosowie przyczyniła się nie tylko do ich przedłużania, a wręcz do zaostrzania ich przebiegu (Bieleń 2009: 28-29).

Geopolityczne czynniki zapalne potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów: graniczność i tranzytowość

Choć graniczne położenie regionu i wynikająca z niego tranzytowość nie odgrywają już tak istotnej roli konfliktogennej, jak miało to miejsce jeszcze w poprzednich stuleciach, w przypadku zachodniej części Bałkanów oba te geopolityczne źródła konfliktów nadal mają swoje przełożenie na wzrost napięcia zarówno we wzajemnych relacjach pomiędzy państwami leżącymi na omawianym obszarze, jak i w relacjach pomiędzy państwami zachodniobałkańskimi i europejskimi oraz światowymi mocarstwami. Czynnikiem konfliktogennym nierozzerwalnie związanym z granicznym położeniem zachodniej części Bałkanów i granicznością tego obszaru jest trwający od 2015 r. kryzys migracyjny, ponieważ przez zachodnią część Bałkanów przebiegają dwa z ośmiu głównych szlaków migracyjnych wyróżnionych przez Europejską Agencję Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex, *Migratory routes map*, <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/>, dostęp: 29. 12. 2017 r.).

Albańsko-grecki szlak migracyjny o charakterze wahadłowym przez wiele lat stanowił jedną z dróg dla imigrantów spoza UE. W latach 2008-2010 na tymże szlaku odnotowano odpowiednio ok. 42 tys., 40 tys. oraz 35,3 tys. nielegalnych przekroczeń zewnętrznej granicy UE, co stanowiło przeszło 1/3 ogółu tego typu przypadków. Liczbę tę należy jednak uznać za zawyżoną, ponieważ korzystający ze szlaku Albańczycy, po wykryciu na terytorium Grecji, byli zwracani do Albanii, a następnie podejmowali kolejne próby nielegalnego przedostania się do Grecji. Proceder ten znacząco zmalał w 2011 r., po ustanowieniu ruchu bezwizowego dla obywateli Albanii. W 2015 r. odnotowano 8 932 przypadki nielegalnego przekraczania granic UE na tymże szlaku, w 2016 r. jedynie 5 121, natomiast w dwóch pierwszych kwartałach 2017 r. liczba ta wyniosła 3 196 przypadków (Frontex, *Circular route from Albania to Greece*, <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/circular-route-from-albania-to-greece/>, dostęp: 29. 12. 2017 r.).

Zupełnie inaczej przedstawiała się sytuacja na zachodniobałkańskim szlaku migracyjnym, który przebiega z południa Półwyspu Bałkańskiego do Chorwacji i na Węgry. Wśród korzystających z niego migrantów dominują Syryjczycy, następnie Irakijczycy oraz Afgańczycy. Zauważalny jest również odsetek osób będących obywatelami Kosowa. Kryzys migracyjny spowodował, iż na omawianym szlaku odnotowano ponad siedemnastokrotny wzrost liczby zarejestrowanych nielegalnych przekroczeń zewnętrznej granicy UE przebiegającej przez zachodnią część Bałkanów. W 2014 r. miało miejsce 43 360 tego typu przypadków, a w 2015 r. już 764 038. Dane z 2016 r. – kiedy to

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

zarejestrowano 122 779 przypadków nielegalnych przekroczeń granicy UE przy wykorzystaniu tego szlaku – świadczą o już zdecydowanym spadku liczby migrującej ludności. Spadkowy trend utrzymał się również w 2017 r., ponieważ w dwóch pierwszych kwartałach zarejestrowano tylko 5 731 tego typu przypadki (Fiałkowska 2015: 10; *Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report*, 2017, Quarter 2, April-June; *Frontex, Western Balkan route*, <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/western-balkan-route/>, dostęp: 29. 12. 2017 r.).

Pomimo optymistycznych danych należy mieć na uwadze, że problem pozostaje aktualny, ponieważ nierozwiązane pozostają jego przyczyny (więcej: Borońska-Hryniewiecka 2015: 15-16; Duszczyk 2015: 1-2; Potyrała 2016: 295-296; Tendera-Właszczyk 2016: 13-15).

Zróżnicowanie ludności

Pomimo niewielkich rozmiarów pod względem terytorium i zaludnienia, państwa zachodniej części Bałkanów charakteryzują się stosunkowo wysokim zróżnicowaniem ludności pod względem etnicznym i religijnym. W przypadku zróżnicowania etnicznego, najbardziej jaskrawe przykłady wieloetniczności stanowią Bośnia i Hercegowina (BiH), Czarnogóra oraz Macedonia, a także Autonomiczna Prowincja Wojwodiny w ramach Serbii. Według danych ze spisu powszechnego z 2013 r., wiodące grupy etniczne spośród ludności BiH stanowili Bośniacy (50,11% ogółu mieszkańców), Serbowie (30,78%) oraz Chorwaci (15,43%), jednakże 92,11% ogółu Serbów zamieszkiwało terytorium Republiki Serbskiej (RS), natomiast 91,39% ogółu Chorwatów i 88,23% ogółu Bośniaków w Federacji Bośni i Hercegowiny (FBiH). Dane dotyczące Bośniaków zostały jednak zakwestionowane przez władze RS z powodu użycia w spisie terminu „Bośniacy” zamiast „Muzułmanie z narodowości” (*Popis...* 2016: 54; Toe 2016). Kuriozalna wręcz sytuacja ma miejsce w Czarnogórze. W państwie o populacji bliskiej średniej wielkości europejskich miast, według danych ze spisu powszechnego z 2011 r. Czarnogórcy stanowili jedynie 44,98% ludności, nie byli zatem większością we własnym państwie. Drugi pod względem liczebności Serbowie stanowili 28,73% ogółu mieszkańców, Bośniacy – 8,65%, Albańczycy – 4,91%, natomiast w spisie wyróżniono również Muzułmanów z narodowości – 3,31% (MONSTAT – Statistical Office of Montenegro, *Census 2011 data*, <http://www.monstat.org/eng/page.php?id=393&pageid=57>, dostęp: 29. 12. 2017 r.). W przypadku Macedonii, według danych z ostatniego spisu powszechnego przeprowadzonego jeszcze w 2002 r., Macedończycy stanowili 64,18% ogółu mieszkańców, natomiast istotną liczebnie mniejszością byli Albańczycy – 25,17% (*Vkupno naselenie...*, 2002: 62). Jeśli zaś chodzi o Wojwodinę, większość spośród 1 931 809 jej mieszkańców stanowili Serbowie (66,76%), jednak podmiot ten zamieszkiwała spora mniejszość węgierska (13,00%) (*ГIonuc...* 2012: s. 20-23).

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

Zróżnicowanie religijne w państwach zachodniej części Bałkanów jest silnie powiązane ze zróżnicowaniem etnicznym, co bynajmniej nie powinno dziwić. W przypadku BiH podziały religijne zasadniczo stanowią odwzorowanie podziałów etnicznych, ponieważ w państwie tym muzułmanie stanowią 50,70% ogółu mieszkańców, prawosławni – 30,75%, a katolicy – 15,19% (Agencja... 2016: s. 68). W Czarnogórze większość stanowią wyznawcy prawosławia (72,07%), ponieważ wyznają je zarówno Czarnogórcy, jak i Serbowie. Natomiast na wielkość czarnogórskiej populacji muzułmanów (19,11%), przekłada się liczba osób pochodzenia bośniackiego i albańskiego (MONSTAT...). Na terytorium Macedonii odsetek macedońskich prawosławnych¹ (64,78%) odpowiada odsetkowi Macedończyków, natomiast populację muzułmanów (33,33%) – obok mieszkańców pochodzenia albańskiego – zwiększają pozostałe mniejszości (*Vkupno naselenie...*, 2002: 334). Z kolei w Wojwodinie wpływ na wysoki odsetek prawosławnych (70,25%) oprócz Serbów mają również mniejszości rumuńska i czarnogórska, natomiast w przypadku populacji wyznającej katolicyzm (17,43%) są to mniejszości węgierska i chorwacka (*Πονυ...* 2013: 38-39).

Kryzysy potęgi i/lub spoistości państw

Zarówno kryzysy potęgi, jak i spoistości państw stanowiły w XX w. podstawowe geopolityczne źródło konfliktów w zachodniej części Bałkanów. Obecnie biorąc pod uwagę ten czynnik należy zwrócić uwagę na trzy państwa leżące w omawianym obszarze. Są to BiH, Macedonia oraz Serbia. W przypadku Serbii oczywistym problemem jest kwestia niepodległości Kosowa. Dopiero trzy lata po ogłoszeniu jego niepodległości, władze Kosowa i Serbii, pod naciskiem UE, rozpoczęły dialog mający doprowadzić do normalizacji stosunków. Wcześniej Serbowie zrealizowali szereg działań, których celem było zakwestionowanie suwerenności oraz utrudnienie funkcjonowania Kosowa. Wcześniej władze Serbii wykluczały jakiegokolwiek ustępstwa, uznając Kosowo za własne terytorium, natomiast władze Kosowa uzależniały rozpoczęcie rozmów zmianą stanowiska przez Serbię. W trakcie negocjacji zarówno Serbia, jak i Kosowo kierowały się jedynie korzyściami, które mogły uzyskać ze strony UE, co powoduje, że szanse na osiągnięcie porozumienia maleją. Władze Serbii jednoznacznie wykluczają możliwość uznania niepodległości Kosowa. Kwestia Kosowa odgrywa coraz mniejszą rolę w polityce wewnętrznej Serbii, natomiast na arenie międzynarodowej państwo to w istotny sposób podbudowało swoją pozycję dzięki roli, jaką odgrywa w rozwiązywaniu przez UE kryzysu migracyjnego (Szpala 2016b).

Macedonię destabilizują zarówno wewnętrzne kryzysy polityczne, jak i spory między słowiańskimi Macedończykami i liczną mniejszością albańską. W

¹ Macedoński Kościół Prawosławny jest autokefaliczny (niezależny), jednak autokefalii tej nie uznają wszystkie kanoniczne Kościoły prawosławne.

ostatnich latach politykę wewnętrzną władz Macedonii charakteryzuje umacnianie autokratycznych metod rządzenia przy wykorzystaniu nacjonalistycznych haseł i wybiórczego wzmacniania macedońskiej tożsamości narodowej, co dodatkowo pogłębia macedońsko-albańskie antagonizmy. Co więcej, na terytorium Macedonii funkcjonuje albańska partyzantka – Narodowa Armia Wyzwolenia (alb. *Ushtria Çlirimtare Kombëtare*, UÇK), wywodząca się z Armii Wyzwolenia Kosowa (alb. *Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, UÇK). Jej działalność doprowadziła w 2001 r. do wybuchu walk z macedońską armią i policją. Problemy etniczne potęguje niekorzystna sytuacja gospodarcza, ponieważ Macedonia pozostaje najbiedniejszym pojugosłowiańskim państwem (poza Kosowem). Z tego powodu eskalacji napięć towarzyszą gwałtowne demonstracje, kończące się starciami ze służbami mundurowymi (Szpala 2016a). W kontekście kryzysu potęgi i spójności państw najbardziej wyrazisty przypadek stanowi BiH, która jest państwem *de facto* utworzonym sztucznie i utrzymywanym jedynie w wyniku zabiegów politycznych i środków finansowych przeznaczanych na ten cel przez organizacje międzynarodowe, głównie Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) i UE. W BiH panuje zła sytuacja gospodarcza oraz kryzys polityczny, a wewnętrzne napięcia potęgują rozbieżne roszczenia integracyjne lub dezintegracyjne, które prezentują przedstawiciele trzech głównych grup etnicznych zamieszkujących terytorium tego państwa. O skali rozkładu instytucji państwa w BiH najdobitniej świadczy rola, jaką w jej ustroju pełni urząd Wysokiego Przedstawiciela dla BiH, który wraz ze swoim Biurem jest tam reprezentantem społeczności międzynarodowej. Oznacza to, że obecność międzynarodowa w wewnętrznej polityce BiH ma zinstytucjonalizowaną formę, co stanowi ewenement na skalę światową, a sam Wysoki Przedstawiciel posiada niezwykle szerokie kompetencje, do których zaliczają się prawo do delegalizacji partii politycznych, rozwiązywania parlamentu, unieważniania ustaw, a nawet wprowadzania zmian w konstytucji. Z kolei Biuro Wysokiego Przedstawiciela nierzadko spełnia funkcję środka zastępczego dla instytucji tego państwa, kiedy te okazują się nieudolne w sprawach administracyjnych, gospodarczych, konstytucyjnych czy sądowniczych (Walkiewicz 2011: 263-264). BiH od 1995 r. dotknięta jest permanentnym kryzysem konstytucyjnym. Powoduje go swoista potrójna reprezentacja etniczna w organach państwowych, która wynika z postanowień zawartych w wywodzącej się z porozumień zawartych w Dayton ustawie zasadniczej. Rozwiązania ustrojowe w BiH umożliwiają każdej z trzech grup etnicznych blokowanie decyzji podejmowanych przez organy szczebla federalnego. Choć w założeniach autorów rozwiązania te miały przyczynić się do wygaszenia wieloletnich konfliktów etnicznych, w realiach wewnętrznych tego państwa dodatkowo zaostriły wewnętrzne spory polityczne (Stanisławski 2008: 38-41; Szilági 2008: 52-57). Co więcej, kryzys konstytucyjny potęguje patologie w strukturach władzy każdego szczebla, ponieważ dominuje w nich kryterium przynależności etnicznej. Poszczególne organy są zdominowane przez

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

przedstawicielei którejs z trzech grup etnicznych, realizujących tylko i wyłącznie własne interesy własnej grupy (Babić 2011: 273). Choć bośniacki kryzys konstytucyjny jako zarzewie wewnętrznej rywalizacji ma charakter *sensu largo* polityczny, w realiach BiH spełnia kryteria uwarunkowania o charakterze geopolitycznym.

Rywalizacja ośrodków siły

W pierwszych latach po rozpadzie SFRJ w wydarzenia w zachodniej części Bałkanów angażowały się przede wszystkim państwa Europy Zachodniej, zarówno indywidualnie, jak i poprzez UE, a także Stany Zjednoczone oraz NATO, budując i zaznaczającym tym samym swoje wpływy na omawianym obszarze. Obecnie, zachodniobałkańskie państwa nadal znajdują w strefie wpływów europejskich (wszystkie) i euroatlantyckich (poza Serbią, która nie bierze pod uwagę członkostwa w NATO). Główną siłą pozostaje UE, do której wnioski akcesyjne złożyły wszystkie państwa poza Kosowem, które formalnoprawnie nie zostało przez ten podmiot uznane (co jednak nie oznacza braku zaangażowania UE w Kosowie). Natomiast do NATO należą Albania i Czarnogóra, a status oficjalnych kandydatów posiadają BiH oraz Macedonia. Państwa z zachodniej części Bałkanów podejmują integrację w ramach obu organizacji, ponieważ – zwłaszcza w przypadku UE – widzą w tym działaniu szansę na przeprowadzenie niezbędnych reform gospodarczych, które umożliwią pokonanie ciężkiej sytuacji ekonomicznej, a także poprawy swojego bezpieczeństwa na arenie międzynarodowej (Jagusiak 2014: 144-145).

Swoją pozycję w zachodniej części Bałkanów sukcesywnie odbudowuje Federacja Rosyjska (FR), która – z powodu problemów wewnętrznych – nie była w stanie wpływać na sytuację na omawianym obszarze w latach 90. XX w. w takim stopniu, w jakim czyniła to w poprzednich dekadach. FR wykorzystuje do tego swoje szczególne relacje z Serbią, które stanowią kontynuację rosyjskiej polityki jeszcze z okresu caratu. Sama Serbia potrafi balansować między wpływami rosyjskimi oraz unijnymi, np. poprzez wykorzystanie protekcji FR jako argumentu w stosunkach z UE. Podobnie jak w przypadku EU i NATO, aktywność FR w zachodniej części Bałkanów ma przede wszystkim wymiar gospodarczy, co przekłada się również w wydatny sposób na politykę (Włodkowska 2009: 111-112).

Trzecią siłą posiadającą istotne wpływy w zachodniej części Bałkanów stanowią państwa posiadające złoża ropy naftowej i środowiska muzułmańskie. Ich zainteresowanie omawianym obszarem wynika z zamieszkiwania zachodniej części Bałkanów przez dużą liczbę wyznawców islamu. Z tego powodu, m. in. Arabia Saudyjska (AS), Iran i Turcja w czasie wojny domowej w Bośni wspierały Bośniaków (Jean 2007: s. 250; Mihajić 2008: s. 304-305). Istotna jest również działalność radykalnych mullów na terenie Kosowa, wspierana przez organizacje muzułmańskie o zasięgu światowym (Petrović, op.cit., s. 26-27). Na omawianym obszarze wzrasta również aktywność gospodarcza Chin, które

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

budują w ten sposób swoją pozycję na arenie międzynarodowej (np. Pavličević 2017).

Załamania systemu geopolitycznego i/lub przekształcenia równowagi sił

Nakreślenie prawdopodobnego scenariusza dla potencjalnego załamania systemu geopolitycznego albo przekształcenia równowagi sił, które doprowadziłoby do wybuchu konfliktu w zachodniej części Bałkanów jest zadaniem trudnym. Niemniej, można wskazać czynniki, które do takiego zdarzenia mogłyby doprowadzić. Na pewno istotnym problemem pozostaje wspomniany już kryzys migracyjny i napływ ludności wyznającej islam, choć państwa południowo-wschodnie i Albania nie stanowią dla niej miejsca docelowego. Tragiczny w skutkach dla państw zachodniej części Bałkanów byłby natomiast ewentualny rozpad UE. Utrata protekcji UE musiałaby doprowadzić do kolejnej krwawej wojny w BiH, wznowienia wojny serbsko-albańskiej o Kosowo, a możliwe, iż również do wojny albańsko-macedońskiej. Co prawda rozpad UE należy obecnie uznać za mało prawdopodobny, jednakże dotychczasowa formuła funkcjonowania tego podmiotu wydaje się wyczerpywać, co zauważają zarówno naukowcy (Fischer 2015), jak i organy samej UE (*Biała Księga...* 2017).

Ponieważ zachodnia część Bałkanów dotknięta jest występowaniem większości czynników uznawanych za geopolityczne źródła konfliktów, w momentach wzrostu napięć z nich wynikających istnieje poważne ryzyko, że mogą one doprowadzić do pojawienia się konfliktu o charakterze zbrojnym. Wielość czynników destabilizujących sprawia, że zachodnia część Bałkanów należy do obszarów najbardziej zagrożonych konfliktami zbrojnymi (Wilczyński 2017). Z powodu liczby tychże czynników, a także ich charakteru, konflikty tego mogą okazać się podobne w skutkach do tych, które miały miejsce w latach 90. XX w.

Literatura

Babić, M., 2008, *Węzeł gordyjski: piętnaście lat daytonowskiej Bośni i Hercegowiny*, [w:] P. Chmielewski, S.L. Szczesio (red.), *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 269-281.

Biała księga w sprawie przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE-27 do 2025 r., 2017, Komisja Europejska, Bruksela.

Bieleń, S., 2009, *Geopolityczne myślenie o ładzie międzynarodowym*, Przegląd Geopolityczny, nr 1, s. 27-44.

Borońska-Hryniewiecka, K., i in., 2015, *Instytucjonalna i polityczna reakcja UE na kryzys migracyjny*, [w:] P. Sasnal (red.), *Niekontrolowane migracje do Unii Europejskiej – implikacje dla Polski*, Warszawa, s. 11-22.

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

- Bukowski, P., 2014, *Geopolityczne uwarunkowania konfliktów na Bałkanach*, [w:] M. Hudzikowski (red.), *Elementy geopolityki i geoeconomii w badaniach problemów międzynarodowych*, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Częstochowa, s. 45-99.
- Donnan, H., Wilson, T.M., 2007, *Granice tożsamości, narodu, państwa*, tł. M. Głowacka-Grajper, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Duszczyk, M., 2015, *Kryzys migracyjny czy kryzys Unii Europejskiej?*, Biuletyn Instytutu Zachodniego, nr 205.
- Dzieciński, P., 2010, *Geopolityczne determinanty konfliktów międzynarodowych*, [w:] R. Łoś, J. Regina-Zacharski (red.), *Konflikty i spory międzynarodowe. T. 2*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 65-78.
- Eberhardt, P., 2004, *Problematyka demograficzno-etniczna Europy Środkowoschodniej*, [w:] H. Maruszczak, Z. Michalczyk (red.), *Geograficzne problemy pogranicza Europy Zachodniej i Wschodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 73-84.
- Fiałkowska, K., 2015, *Bałkański szlak*, Biuletyn Migracyjny, nr 52, wrzesień.
- Fiszer, F.M., 2015, *Kryzys integracji europejskiej czy kryzys Unii Europejskiej? Przesłanki i skutki*, Przegląd Europejski, Nr 3 (37), s. 83-109.
- Fogaś, A., Verba, V., Wilczyński, P. L., 2016, *Aktualne konflikty na Bliskim Wschodzie i ich wpływ na sytuację w Europie*, Przegląd Geopolityczny, 17, s. 41-49.
- Golebski, F., 1982, *Bałkany. Determinanty stabilności*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa.
- Jagusiak, B., 2014, *Korzyści i ryzyka państw bałkańskich w Unii Europejskiej*, [w:] M. Babić, I. Jakimowicz-Ostrowska (red.), *Bałkany w XXI wieku. Problemy konsolidacji i integracji*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 131-149.
- Jaroszewska, B., 2014, *The National Identity of the Population of the Former Yugoslavia*, Przegląd Geopolityczny, 10, s. 33-48.
- Jean, C., 2007, *Geopolityka*, wpraw. i rozdz. XI T. Orłowski, tł. T. Orłowski, J. Pawłowska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław.
- Kuczyński, M., 1999, *Bałkańska pożoga. Wojny i konflikty na Bałkanach w latach 1981-1999*, Biuro Prasy i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa.
- Lacoste, Y., 2010, *Geopolityka Śródziemnomorza*, tł. R. Stryjewski, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- Legucka, A., 2013, *Geopolityczne uwarunkowania i konsekwencje konfliktów zbrojnych na obszarze poradzieckim*, Difin, Warszawa.
- Mihajić, M., 2008, *Bałkański kompleks niestabilności i bezpieczeństwa*, [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, s. 297-330.

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

- Mihaylov, V., 2011, *Geopolityczne położenie Serbii w warunkach postjugosławiańskiej transformacji*, Przegląd Geopolityczny, nr 4, s. 59-74.
- Moczulski, L., 1999, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Bellona, Warszawa.
- Mojsiewicz, C. (red.), 2007, *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych. Praca zbiorowa*, aut. J. Bryła i in., Atla 2, Wrocław.
- Olchowski, J., Pawłowski, K., 2009, *Region Europy Południowo-Wschodniej*, [w:] I. Topolski, H. Dumala, A. Dumala (red.), *Regiony w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 73-100.
- Pavličević, D., 2017, *Balkany*, [w:] K. Iwanek, O. Pietrewicz, *Chiński projekt „Nowego Jedwabnego Szlaku”. Retoryka a rzeczywistość. Raport Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem Akademii Sztuki Wojennej*, aut. A. Bachulska i in., Warszawa, s. 137-146.
- Petrović, A., Wilczyński, W. J., Kamčevski, D., 2017, *Etniczno-kulturowe i geopolityczne uwarunkowanie ekspansji Albańczyków*, Przegląd Geopolityczny, 21, s. 9-30.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. Rezultati popisa*, 2016, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији*, 2012, број 1, *Национална припадност. Подаци по општинама и градовима*, Републички завод за статистику, Београд.
- Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији*, 2013, број 4, *Вероисповест, матерњи језик и национална припадност. Подаци по општинама и градовима*, Републички завод за статистику, Београд.
- Potulski, J., 2011, *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Instytut Geopolityki, Częstochowa.
- Potyrala, A., 2016, *Pozamilitarne aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego – kryzys migracyjny 2015-2016*, Przegląd Strategiczny, nr 9, s. 295-313.
- Stanisławski, W., 2008, *Źródła kryzysu politycznego w Bośni i Hercegowinie*, [w:] M. Gniazdowski (red.), *Europejski protektorat? Bośnia i Hercegowina w perspektywie środkowoeuropejskiej*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, s. 33-42.
- Sykulski, L., 2009, *Geopolityka. Słownik terminologiczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Szilági, I., 2008, *Fiasko budowy narodu i państwa w Bośni i Hercegowinie a społeczność międzynarodowa*, [w:] M. Gniazdowski (red.), *Europejski protektorat? Bośnia i Hercegowina w perspektywie środkowo-europejskiej*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa, s. 43-62.
- Szpala, M., 2016a, *Macedonia: pozorna demokracja w cieniu kryzysów*, Komentarze OSW, 2016-04-01, <https://osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2016-04-01/>, dostęp: 29. 12. 2017 r.
- Szpala, M., 2016b, *Zakładnicy dialogu. Proces normalizacji stosunków serbsko-kosowskich*, Komentarze OSW, 2016-06-08,

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

<https://osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2016-06-08/>, dostęp: 29. 12. 2017 r.

- Świder, K., 2015, *Konflikty serbsko-islamskie w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku*, Przegląd Geopolityczny, 14, s. 87-106.
- Tanty, M., 2003, *Bałkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Tendera-Właszczyk, H., 2016, *Kryzys migracyjny zagrożeniem dla realizacji projektu zjednoczonej Europy*, Krakowskie Studia Międzynarodowe, nr 3 (XIII), M. Czermińska (red.), *Gospodarka światowa: między integracją a bezpieczeństwem międzynarodowym*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków, s. 9-25.
- Toe, R., 2016, *Bosnia to Publish Census Without Serb Agreement*, Balkan Inside, 29 Jun, <http://balkaninsight.com/en/article/bosnia-to-release-long-awaited-census-results-on-thursday-06-29-2016>, dostęp: 29. 12. 2017 r.
- Vkupno naselenie spored izjasnuvaveto za nacionalnata, pripadnost, majiniot jazik i veroispovedt*, 2002, Draven zavod za statistika, Definitivni podatoc, Kniga X, Popis na naselenieto, Domainstvata i stanovite vo Republika Makedonija.
- Walkiewicz, W., 2011, *Periodyzacja: 5 – 10 – 15, czyli etapy nieimplementacji Dayton*, [w:] P. Chmielewski, S.L. Szczesio (red.), *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 253-268.
- Wilczyński, P. L., 2016, *Uzbrojenie armii państw muzułmańskich i ich przemysł zbrojeniowy. Część II – Azja i Bałkany*, Przegląd Geopolityczny, 17, s. 100-132.
- Wilczyński, P.L., 2017, *Miejsca potencjalnych konfliktów etnicznych w Europie*, Przegląd Geopolityczny, 20, s. 28-52.
- Włodkowska, A., 2009, *Rosja na Bałkanach*, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, R. 7, cz. 2, A. Gil, T. Kapuśniak (red.), *Region bałkański*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin, s. 99-114.

Geopolitical sources of potential conflicts in the western part of the Balkans

The article analyzes the geopolitical inflammatory factors which may constitute a potential cause of further armed conflicts in the western part of the Balkans. The article includes two parts. In the first one, the author described the geopolitical sources of conflicts in the western part of the Balkans, distinguishing both the geopolitical theory and the current realities of the discussed area from the perspective of this theory. On the other hand, in the second one, particular geopolitical factors of potential conflicts in the western part of the Balkans were analyzed, distinguishing geopolitical sources of conflicts such as borderlines and transitability, population diversity, crises of power

Bukowski, P., 2018, Geopolityczne źródła potencjalnych konfliktów w zachodniej części Bałkanów, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 87-100.

and/or cohesion of states, rivalry between the power centers and collapse of the geopolitical system and/or transformation of the balance of power.

Key words: geopolitics, geopolitical reasons of conflicts, armed conflicts, Balkans.